50 + 38 = 88

Исправления не допускаются

Итоговый балл __________ ________________ **Шифр** Т-10

подпись председателя жюри

ОЧНЫЙ ТУР
олимпиады «МагистриУм» для поступающих в магистратуру
ФГОУ ВО «Казанский (Приволжский) федеральный университет»

Направление: Филология. Тюркология
2024-2025 учебный год

I. **Приведите 5 примеров русских заимствований в тюркских языках и укажите какие фонетические, лексико-семантические и/или грамматические изменения они претерпели в тюркском(их) языке(ах).** / Төрки телләргә рус теленнән кергән 5 сүз языгыз, алар кичергән фонетик һәм/яки лексик-семантик һәм/яки грамматик үзгәрешләрне күрсәтегез. *(За каждый пример по 2 балла; итого – 10 баллов.) Например: рус.* **скамья** – в татарском языке **эскәмия** – протеза

стол – өстәл (протеза) арбуз – карбыз —
корзина – кәрзин (слияние гласных) газета – гәзит
стена – эстенә (протеза) сундук – сандык —
шкаф – ышкаф (протеза)
апельсин – әфлисун ([illegible])

II. **Посмотрите примеры в таблице и укажите звуковые чередования в тюркских языках.** / Таблицада бирелгән сүзләрне карагыз һәм төрки телләр телләрдәге аваз чиратлашуларны языгыз. *(За каждое правильно указанное соответствие – 2 балла; итого – 10 баллов)*:

Татарский язык	тугыз	кер	эч	тел	теш	керфек
Казахский язык	тоғыз	кір	іш	тіл	тіш	кірпік
Турецкий язык	dokuz	gir	iç	dil	diç	kirpik
Азербайджанский язык	dokuz	gir	iç	dil	diş	kirpik

1) у-о; ы-и 2) е-і; 3) э-і
4) е-і 5) е-і 6) е-і

Моннан тыш: ~~у-о~~ 1) т-d 2) к-g 3) ч-ш-ç
4) т-d 5) ш-ç-ş 6) ф-п-p

III. **Приведите 5 примеров из общетюркской лексики. Напишите о причинах их сходства в разных языках.** / Гомумтөрки лексикага караган 5 мисал китерегез. Бу сүзләр уртаклыгына китергән сәбәпләр турында языгыз. *(За каждый правильный ответ – 2 балла; итого 10 баллов)*:

1) кыз (татар теле) – kiz (төрек теле)
2) тел (тат. теле) – dil (әзерб. теле)
3) баш (тат. т.) – бас (башкорт теле)
4) ак (тат. т.) – ак (казах теле)
5) кот(җан) (тат. т.) – кут (үзбәк т.)

Бу китерелгән мисаллар гомумтөрки лексикага карыйлар, чөнки һәрбер төрки телдә алар төрлечә язылсалар да, бер үк мәгънәне белдерәләр. Бары тик [illegible] һәм аваз аермалары булырга мөмкин. Бу сүзләр уртак,

чөнки элек-электән алар еш кулланып, телләрдә калып-лашкан. Борынгырак чорда төрки халыклары бер кабилә булараk яшәгәннәр. Шул вакыт арасында күп кенә сүзләр уртак булып калды. Туган аталалары, тән әгъзалары, төсләр. Болар барсы да тарихи калыплашкан.

10

IV. **Найдите семантические соответствия между русскими пословицами и их эквивалентами в тюркских языках**. **Запомните, что имеются 2 лишних примера.** / Рус мәкальләре белән төрки халыклар мәкальләре арасында мәгънәви тәңгәллекләр урнаштырыгыз. 2 артык мәкаль бирелгәнлеген истә тотыгыз. (*Каждое правильное соответствие – 2 балла; итого – 10 баллов.*)

	Пословицы на русском языке		Пословицы на тюркских языках
1.	Сытый голодного не поймет.	А	Maharetlik qollar 'ach qalmaydu. *(уйгур.)*
2.	Искусные руки голодными не останутся.	Б	Жылтырагандын баары алтын эмес. *(киргиз.)*
3.	Не всё то золото, что блестит.	В	Дуйнолук сел болсо да өрдөк ыйлабайт *(уйгур.)*
4.	Сапожник без сапог.	Г	Söz gümüşse sükut altın *(тур.)*
5.	У семи нянек дитя без глазу.	Д	Ач хәлен тук белмәс (тат)
		Е	Бўзчи белбоққа ёлчимас, кулол — мўндига. *(узб.)*
		Ж	Çox aşpazlar bulyonu korlayır. (азер.)

Ответ.

1	2	3	4	5
Д	А	Б	Е	Ж

10

V. **Напишите об орфографических принципах своего родного языка. Приведите примеры** / Туган телегезнең офрографик принциплары турында языгыз. Фикерегезне мисаллар белән дәлилләгез. *(10 баллов.)*

Татар телендә сүзләр килеш, тартым, сан белән төрләнәләр. Норма буенча фигыль сүз төркеме җөмлә ахырында тора. Бүтән телләргә карaганда татар телендә сүзләр „ы" хәрефенә дә башланырга мөмкин. Алфавитта барлыгы 39 хәреф. Рус алфавитыннан аерма-лы буларак, ә, ө, ү, җ, ң, һ хәрефләре бар. Чиратла-шулар хас: туган як – туган ягыбыз.
„Ы" хәрефенә башлана торган сүзләр: ыру, ыгы-зыгы

7 10

VI. **Какой праздник тюркских народов Вам знаком? Кто его проводит? Когда проходят торжества? С чем связан данный праздник? Какие ритуалы праздника существуют? Напишите об этом.** / Төрки халыкларда үткәрелә торган кайсы бәйрәм Сезгә таныш? Аны кемнәр үткәрә? Бу бәйрәм нәрсә хөрмәтенә уздырыла? Анда нинди йолалар үтәлә? Шул хакта языгыз. *(За содержание, речевое оформление и грамотность – 10 баллов. За каждый ответ на вопрос - 2 балла. Итого - 20 баллов*).

Төрки халыкларда күп кенә бәйрәмнәр бар. Иң популярларының берсе – Сабантуй. Бу бәйрәмне һәр авылдагы кеше үткәрә, берсе дә читтә калмый. Олылар яшьләрне бергә алып авыл буйлап иртәдән бирле җырлыйлар. Гадәттә сабантуй кыр эшләренә кадәр 2-3 атна калганда үткәрелә, әмма хәзерге вакытта кыр эшләреннән соң. Бу май ае, карлар бөтенләй эреп беткән мы.

Сабантуйның үткәрелү моментларына күчкәндә, бик күп үзенчәлекләр бар. Монда төрле уеннар, ярышлар, концертлар үткәрелә. Мисал өчен – көрәш. Бу ярышта авылның иң көчле кешесе билгеләнә. Гадәттә җиңүчегә сарык бүләк итәләр. Моннан тыш капчык сугышы, капчык эчендә сикерү, көянтә белән йөгерү, авызга агач калак тотып йөгерү, баганага менү, кул көрәштерү, атлар чабышы. Болар барсы бик кызык.

Сабантуйны һәркем ярата: зурлар да, кечкенәләр дә. Бу бик көтелгән төрки халкының милли бәйрәме. Аның турында әсәрләрдә язалар, кино төшерәләр. Сабантуй – искиткеч кызык бәйрәм.

VII. **Ниже представлена башкирская народная сказка. Найдите там падежные формы имен существительных и запишите их.** / Түбәндә башкорт халык әкияте бирелгән. Андагы килеш формаларын табып языгыз. (*10 баллов*).

Бер крәҫтиән баҙарҙан ҡайтып килә икән. Тауарын, ике кәрзингә тултырып, бамбук көйәнтәгә элеп алған. Шулай килә торғас, кис еткән, ҡараңғы төшә башлаған. Крәҫтиән дә аҙымын тиҙләткән. Юҡ, ҡурҡҡандан түгел. Шулай ҙа ҡара урманда нимә генә булмаҫҡа мөмкин?!

Ҡапыл шырлыҡ араһынан бик ҙур Юлбарыҫ килеп сыҡҡан. Крәҫтиән ҡаушауынан көйәнтәһен ергә ташлаған да януар алдына килеп тубыҡланған.

– Юлбарыҫ дуҫ, зинһар, мине ашай күрмә инде, – тип ялбарған меҫкен тауыш менән. – Теймә инде бер юлға. Күрәһең бит, бик ябыҡмын, ҡоро һөйәк кенәмен. Мине ашап, барыбер тамағың туймаҫ.

Йәнлек, тештәрен ыржайтып, уға былай тигән:

– Ярай, әгәр минең бер шартыма күнһәң, теймәм.

– Шартыңды әйтә күр, Юлбарыҫ дуҫ!

– Минең кеше аҡылы тураһында күп ишеткәнем бар. Нимә ул аҡыл? Ашай торған әйберме? Әллә түгелме? Нисек кенә булмаһын, һин, әгәр тере ҡалғың килһә, хәҙер үк аҡылыңды миңә бир.

– Бирер инем дә ул, – тигән Крәҫтиән, үкенесле көрһөнөп. – Тик уны үҙем менән алып сыҡмағайным бит әле. Өйҙә һандыҡҡа бикләп ҡалдыр-ғайным.

– Улай булғас, өйөңә барайыҡ.

– Барыр инек тә ул… – Крәҫтиән, ниндәйҙер хәүеф барлығын белдереп, тауышын аҡрынайтҡан. – Ауыл халҡы, күреп ҡалып, һине үлтереп ҡуйыр тип ҡурҡам.

– Улайһа, үҙең генә ҡайтып алып кил, мин ошонда көтөп торормон. – Юлбарыҫтың асыуы ҡабара башлаған.

– Ярар, алып килермен, – тигән Крәҫтиән уға. – Тик һиңә бигүк ышанып бөтмәйем бит әле.

– Ни өсөн?

– Боролоп китеү менән, миңә ташланыуың бар.

Юлбарыҫ урман яңғыратып көлөп ебәргән:

– Ха-ха-ха! Их, һин, ҡурҡаҡ йән! Ундай шигең бар икән, мә, бынау лианалар менән мине анау ағасҡа ҡуша бәйләп ҡуй.

Крәҫтиән Юлбарыҫ ҡушҡанса эшләгән. Шунан аҡыл алып килергә ҡайтып киткән.

Ул оҙаҡ көттөрмәгән, тиҙ үк килеп тә еткән. Ҡулында мылтығы, эргәһендә ике иптәше лә бар икән.

– Бына ошо була инде аҡыл, – тигән ул Юлбарыҫҡа, хәйләкәр йылмайып. – Төшөндөңмө хәҙер?..

Б. к – крәстиән, юлбарыҫ
И. к. – кәрзингә, ағасҡа
Ю. к. – ҡайғыһынан
Ч. к. – аҡыл, базарсаң, урман
Т. к – юлбарыҫтың
У-в. к. – базарҙан

VIII. **Какое место занимают тюркские народы в современном мире? Напишите эссе объемом не менее 150 слов, представив свое мнение об этом.** / Төрки халыкларының бүгенге көндә дөньякүләм урынын Сез ничек күзаллыйсыз? Шул хакта фикерегезне белдереп, 150 сүздән ким булмаган эссе языгыз. *(За содержание и речевое оформление – 10 баллов; за грамотность, т. е. за соблюдение орфографических, пунктуационных и языковых норм – 10 баллов. Итого – 20 баллов.)*

Бүгенге көндә төрки халыклары зур урын алып торалар. Мисал өчен, бездәге һәм башка төрки илләрдәге халык саны буенча да белеп була. Рәсәйне алганда иң күпчелек славяннар, ә икенче урынны, әлбәттә, төркиләр алып торалар. Бу ягыннан да күп. Нинди генә регионга барсаң да, бөтен җирдә төрки кардәшләрне очратып була. Рәсәй, Төркия, Казахстан, Үзбәкстан, Әзербайҗан һәм башка бик күп илләр. Әлеге яктан да төрки халыклар югары урыннарда. Бу сәнгать, җанашка белән дә бәйле. Хәзерге вакытта төрки халыкларсыз дөньяны күз алдына китереп булмый. Бай мирас, тел, тарих – җир шары масштабында бу ягыннан да бик кирәкле һәм шул ук вакытта файдалы аспектлар. Тагын кергәндә, Төрки халкы әйтелеше, диалекты бик матур һәм күзгә ятышлы, җанга май булып керә торган. Әйе, төшкә кадәрәт тә авыраш урын алып тора. Төрки кешесен бөтен җирдә танып аласың, ул ачык йөзле, тирән фикерле, нык акыллы шәхесләр.

Хәзерге көндә төрки халыклары бик кирәк һәм аларсыз яшәгән бик авыр булыр иде. Тел, дин, территория – берләшмә тудыра торган чаралар. Киләчәктә дә төрки халыклары дөнья күләмендә топ урыннарда булачак.